

Короленко Р.В., кандидат економічних наук, старший викладач, Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна

ORCID ID: 0000-0003-2346-335
e-mail: flamingo1606@gmail.com

Потапчук А.В., здобувач вищої освіти факультету економіки та управління бізнесом, Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна

e-mail: alena.potapchuk.98@gmail.com

Державний борг України: сутність та управління

Анотація. В статті зазначені найбільші міжнародні кредитори світу, а саме США та Японія. Висвітлено суть державного боргу, виражену через дві його основні функції: фіскальну і регулюючу. Розглянуто об'єктивні і суб'єктивні чинники виникнення заборгованості, а також охарактеризовано основні методи управління державним боргом. Досліджено динаміку та структуру державного боргу України за 2015-2017 рр. як важливу складову державних фінансів. З'ясовано, що структура державного та гарантованого державою боргу характеризується дещо вищою часткою зовнішнього боргу у порівнянні з внутрішнім боргом, що є негативним явищем. Також був проведений аналіз динаміки державного боргу на одну особу та відношення державного боргу до ВВП за 2015-2017 рр. Особливе значення має аналіз динаміки витрат на погашення та обслуговування боргу, адже ці операції здійснюються коштами державного бюджету. Наведено основні проблеми та напрями ефективного управління державним боргом.

Ключові слова: державний борг; гарантований борг; методи управління державним боргом; обслуговування боргу; відношення державного боргу до ВВП.

Korolenko R. V., PhD (Economics), Senior Lecturer, Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih, Ukraine

Potapchuk A. V., applicant of higher education of the Faculty of Economics and Business Administration, Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih, Ukraine

State Debt of Ukraine: Essence and Governance

Abstract. Introduction. The difficult economic situation, observed in Ukraine, is characterized by problems of a socioeconomic nature, a high level of growth of the state's obligations to domestic and foreign creditors and low level of debt security. Therefore, the problem of public debt management is one of the most acute problems of public administration in Ukraine, which requires qualitative analysis and the formation of effective ways of its solution.

Purpose. The purpose of the article is to investigate the theoretical aspects and the current state of public debt, its dynamics and structure, as well as to propose perspective directions of government debt management.

Results. After analyzing all debt ratios in Ukraine, it was found that they have a steady growth trend, except for guaranteed internal debt. Thus, the state and state guaranteed debt of Ukraine in 2017 compared to 2016 increased by 211.91 billion UAH, and compared to 3 by 2015 by 569.91 billion UAH. The expenditures of the state budget for repayment and servicing of the state debt in 2017 amounted to UAH 474 billion, which is UAH 266,8 billion more than in 2016. Therefore, the risks of an increase in future debt payments are compounded by depreciation of the hryvnia and the further implementation of government borrowings to repay debt.

Conclusions. The promising directions of the state policy on public debt management are to ensure transparency of the use of borrowed funds, increase the investment attractiveness of the domestic economy, balance the costs and revenues of the state and local budgets, search and justify alternative ways of raising funds to finance certain items of the state budget and develop an effective method for determining the debt security of the state.

Keywords: state debt; guaranteed debt; methods of managing public debt; debt service; the ratio of public debt to GDP.

JEL Classification: H60, H63, H69.

Постановка проблеми. Складна економічна ситуація, яка прослідковується в Україні, характеризується проблемами соціально-економічного характеру, високим рівнем нарощення зобов'язань держави перед внутрішніми та зовнішніми кредиторами та низьким рівнем боргової

безпеки. Тому однією з найважливіших проблем в країні виступає державний борг, який негативно впливає як на рівень життя населення, так і на самостійність самої держави, але за умови ефективного використання залучених коштів можна отримати позитивний результат. На сучасному етапі

саме пошук необхідних методів управління державним боргом є актуальним питанням для стабілізації економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам державного боргу присвятили свої праці такі сучасні українські вчені: Л. Лисяк [1], С. Короленко [2], Т. Сальникова [3], Ю. Грінченко [4], Т. Королюк [5], О. Шелест [6], В. Задорожний [7], В. Каменська [8], С. Лондар [9], О. Макар [10], І. Чугунов [11] та інші. Вчені досліджують теоретичні та практичні аспекти державного боргу України, методи його управління, займаються питанням боргової політики, а також розглядають джерела погашення та обслуговування державного боргу.

Формулювання цілей дослідження. Дослідити теоретичні аспекти і сучасний стан державного боргу, його динаміку та структуру, а також запропонувати перспективні напрямки управління державним боргом.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі майже не існує країни, яка б не мала боргу перед зовнішніми чи внутрішніми кредиторами. Зазначимо, що Бруней не має державного боргу, а найбільшими міжнародними боржниками у світі є Сполучені Штати Америки та Японія. Зрештою, у борг живе увесь світ, але особливе значення має те, як країна витрачає позичені гроші.

Відповідно до ст. 2 Бюджетного Кодексу України державний борг – загальна сума заборгованості держави, яка складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави, включаючи боргові зобов'язання держави, що вступають у дію в результаті виданих гарантій за кредитами, або зобов'язань, що виникають на підставі законодавства або договору [12]. Економічну сутність державного боргу можемо дослідити через дві характерні йому функції, які наведені на рисунку 1.

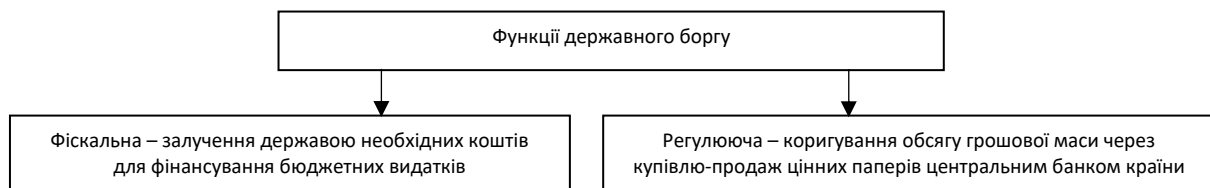

Рисунок 1 – Функції державного боргу

Джерело: представлено авторами

Виникнення боргу пов'язують з об'єктивними та суб'єктивними чинниками [2]. До об'єктивних відносять погіршення світової економічної кон'юнктури, боргові зобов'язання за правом правонаступництва і попередніми запозиченнями, застосування нових виробничих технологій тощо. До суб'єктивних – нецільове використання бюджетних

коштів, маніпулювання податковою політикою, невірну курсову політику НБУ, неефективне регулювання величини процентних ставок та інші. В літературних джерелах кожен автор додає до основних методів власні. На рис. 2 висвітлено методи, які є ефективними під час управління державним боргом.

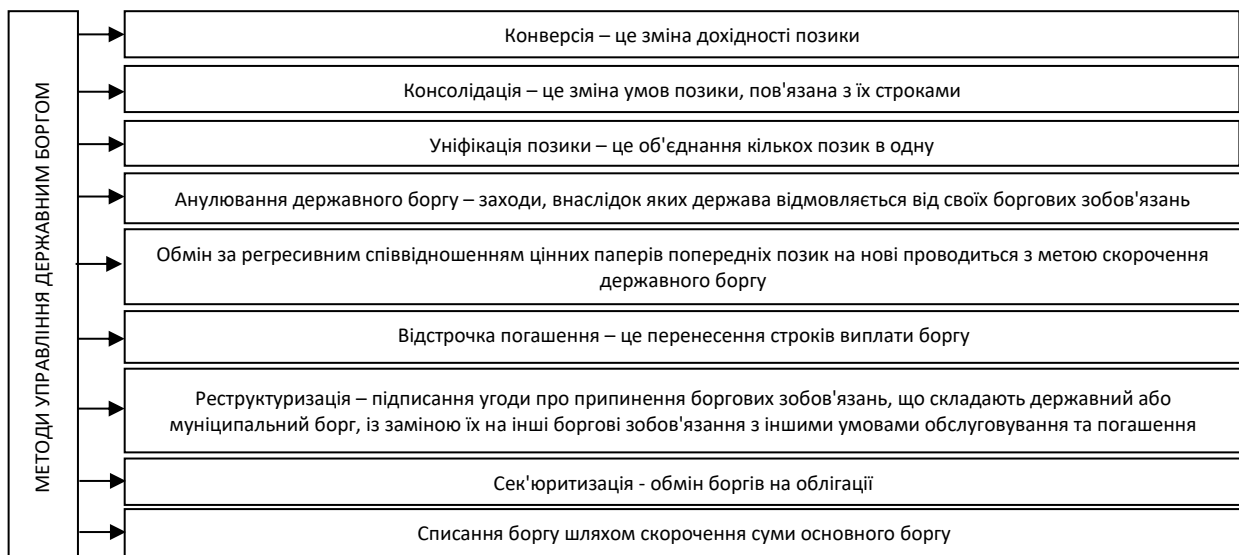

Рисунок 2 – Методи управління державним боргом, систематизовано авторами

Зазначені методи управління державним боргом є досить важливими для здійснення ефективної боргової політики держави, за допомогою яких можна забезпечити макроекономічну стабільність, адже державний борг є фактором впливу на економіку країни. Оскільки державний борг є важливою складовою державних фінансів, проаналізуємо його динаміку та структуру (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка державного та гарантованого державою боргу України за 2015-2017 роки

Показник	Роки			Абсолютне відхилення, млрд грн		Відносне відхилення, %	
	2015, млрд грн	2016, млрд грн	2017, млрд грн	2016-2015	2017-2016	2016-2015	2017-2016
Державний борг	1 333,86	1 650,83	1 833,71	316,97	182,88	23,76	11,08
Внутрішній борг	508,00	670,65	753,40	162,65	82,75	32,02	12,34
Зовнішній борг	825,86	980,19	1 080,31	154,33	100,12	16,69	10,21
Гарантований борг	237,90	278,93	307,96	41,03	29,03	17,25	10,41
Внутрішній борг	21,46	19,08	13,28	-2,38	-5,80	-11,09	-30,40
Зовнішній борг	216,44	259,84	294,69	43,40	34,85	20,05	13,41
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	1 571,76	1929,76	2 141,67	358,00	211,91	22,78	10,98

Джерело: узагальнено авторами

З табл. 1 з'ясовано, що протягом 2015–2017 рр. показники (окрім гарантованого внутрішнього боргу) мають стійку тенденцію до зростання. Протягом 2017 року державний та гарантований державою борг України збільшився у порівнянні з 2016 р. на 10,98% і склав 2141,67 млрд грн. Таким чином, державний та гарантований державою борг України за 2017 рік збільшився на 211,91 млрд грн, а у порівнянні з 2015 роком – на 569,91 млрд грн.

Зростанню державного боргу сприяли певні причини, а саме: нестабільна політична ситуація в країні; девальвація гривні до іноземних валют; банківська криза 2014-2016 рр.; капіталізація банків та бюджетне фінансування НАК «Нафтогаз України».

Найбільший темп приросту державного та гарантованого державою боргу спостерігається у 2016 р. у порівнянні з 2015 р. і становить 22,78%, оскільки до 2016 року відбувалося зростання боргового навантаження на Державний бюджет

України більше ніж в півтора раза. Виняток становив 2017 рік, у якому відбулося зниження відношення загального державного боргу до доходів держбюджету у порівнянні з 2016 роком на 13% (в основному внаслідок зростання доходів держбюджету).

Отже, за оперативними даними станом на 31 грудня 2017 року державний та гарантований державою борг України становив 2141,67 млрд грн або 76,31 млрд дол. США, в тому числі: державний та гарантований державою зовнішній борг – 1375,00 млрд грн або 48,99 млрд дол. США; державний та гарантований державою внутрішній борг – 766,68 млрд грн або 27,32 млрд дол. США [13].

Структура державного та гарантованого державою боргу характеризується дещо вищою часткою зовнішнього боргу у порівнянні з внутрішнім боргом (табл. 2). Як результат, Україна є більш вразливою до зовнішніх шоків.

Таблиця 2 – Структура державного та гарантованого державою боргу України за 2015-2017 роки, %

Показник	Роки			Відхилення, %	
	2015, %	2016, %	2017, %	2016-2015	2017-2016
Державний борг	84,86	85,55	85,62	0,68	0,07
Внутрішній борг	32,32	34,75	35,18	2,43	0,43
Зовнішній борг	52,54	50,79	50,44	-1,75	-0,35
Гарантований державою борг	15,14	14,45	14,38	-0,68	-0,07
Внутрішній борг	1,37	0,99	0,62	-0,38	-0,37
Зовнішній борг	13,77	13,46	13,76	-0,31	0,3
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	100,00	100,00	100,00	-	-

Джерело: узагальнено авторами

Показник зовнішнього державного боргу у структурі державного боргу зменшився на 0,35%, а показник внутрішнього боргу навпаки зріс на 0,43%. Отже, найбільшу частку питому вагу за три роки у структурі державного та гарантованого державою боргу складає зовнішній борг, і на кінець 2017 року його частка становить 50,44%.

Основною причиною зростання боргу упродовж 2017 року є здійснення фінансування державного бюджету коштами державних запозичень, в тому числі шляхом залучення коштів від ЄС та випуску ОЗДП, капіталізація ПАТ «Державний експортно-імпортного

банку України», ПАТ «Державний ощадний банк України» та АТ КБ «ПриватБанк», девальвація національної валюти, курс якої стосовно долара США зріс з близько 27,2 грн/дол. США на кінець 2016 року до близько 28,1 грн/дол. США на кінець грудня 2017 року. Середній строк до погашення державного внутрішнього боргу складає 10,3 років, в той час як державного зовнішнього боргу – 6,2 роки.

Для кращого розуміння державного та гарантованого державою боргу України, зобразимо структуру боргу на 2017 рік графічно на рис. 3.

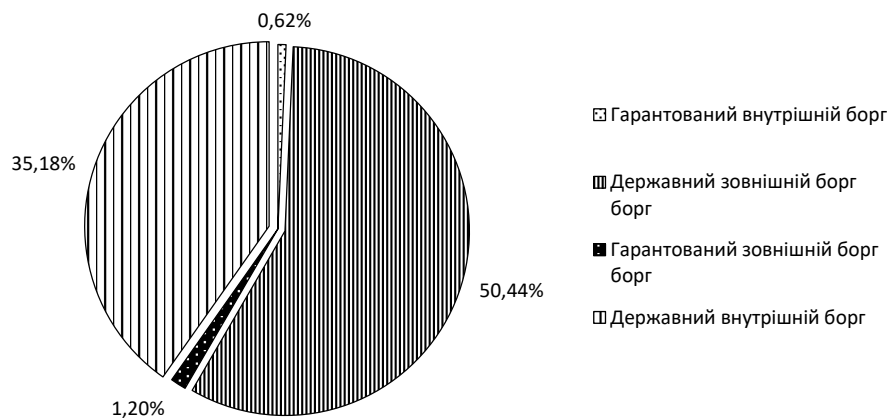

Рисунок 3 – Структура державного та гарантованого державою боргу України, 2017 рік, %

Джерело: представлено авторами

Якщо провести аналіз тенденцій зміни частки державного боргу, яка припадає на одну особу (табл. 3), то можна зробити висновок про її зростання протягом 2015–2017 років.

Таблиця 3 – Динаміка державного боргу України на 1 людину у 2015-2017 роках

Показники	2015, грн	2016, грн	2017, грн	Відхилення, 2016-2015		Відхилення, 2017-2016	
				грн	%	грн	%
Гарантований державою зовнішній борг, грн	5052	6089	6 936	1037	20,53	847	13,91
Гарантований державою внутрішній борг, грн	501	447	313	-54	-10,78	-134	-29,98
Державний зовнішній борг, грн	19285	22970	25 428	3685	19,11	2 458	10,70
Державний внутрішній борг, грн	11857	15716	17 733	3859	32,55	2 017	12,83
Всього, грн	36695	45223	50 410	8528	23,24	5 187	11,47

Джерело: систематизовано авторами

За даними таблиці 3 на кожного громадянина України припадає 50,41 тис. грн за умови, що середньомісячна заробітна плата становить 8777 грн. Слід враховувати, що даний показник поширюється на всіх жителів України незалежно від віку, працездатності тощо.

Державний борг може досягати досить великих розмірів, проте він завжди мусить знаходитися у певній залежності відносно величини ВВП.

Перевищення показника державного боргу відповідно до граничних розмірів щодо ВВП, а отже й інших макроекономічних показників, починає загрожувати економічній безпеці країни. Зростання боргових проблем засвідчує аналіз державної заборгованості стосовно ВВП (табл. 4).

Таблиця 4 – Співвідношення державного боргу України у % до ВВП протягом 2015-2017 років

Показники	2015, млн грн	2016, млн грн	2017, млн грн	Відхилення, 2016-2015		Відхилення, 2017-2016	
				млн грн	%	млн грн	%
Державний борг (усього)	1 572 180	1 929 759	2 141 674	357579	22,7	403724	20,4
Валовий внутрішній продукт (ВВП)	1 979 458	2 383 182	2 982 920	211916	11,0	599738	25,2
Державний борг / ВВП	79.4%	81.0%	71.8%	-	1,6	-	-9,2

Джерело: систематизовано авторами

З табл. 4 з'ясовано, що державний борг у відсотках до ВВП у 2017 році становить 71,8%, що на 9,2% менше ніж у 2016 році. Отже, протягом 2015-2017 рр. державний борг у відсотках до ВВП перевищував граничний обсяг, адже в ст. 18 Бюджетного кодексу України зазначається, що величина суми боргу не має перевищувати 60% фактичного річного ВВП України. Це дає змогу стверджувати, що державний борг України завдає чималі ризики для фіскальної стійкості країни. Здійснення запозичень у великих обсягах країною в

умовах значного спаду виробництва та падіння росту ВВП, посилює загрози та ризики для макрофінансової стабільності.

Результати проведеного аналізу свідчать про значне зростання боргового навантаження, отже, вимагають застосування ефективної політики управління державним боргом щодо витрат на погашення та обслуговування державного боргу (табл. 5).

Таблиця 5 – Динаміка витрат на погашення та обслуговування державного боргу у 2015- 2017 роках

Назва показника (вид витрат)	Сума витрат, млрд грн			Відхилення, 2016-2015		Відхилення, 2017-2016	
	2015	2016	2017	млрд грн	%	млрд грн	%
Витрати на погашення державного боргу	416,6	111,4	363,5	-305,2	-73,26	252,1	226,30
Витрати на обслуговування державного боргу	84,5	95,8	110,5	11,3	13,37	14,7	15,34
Всього витрат (на погашення та обслуговування)	501,1	207,2	474	-293,9	-58,65	266,8	128,76

Джерело: систематизовано авторами

Ризики збільшення в майбутньому боргових платежів посилюються знеціненням гривні та подальшим здійсненням державних запозичень для погашення боргу. Висока вартість обслуговування державного боргу змушує зменшити державні видатки на економічно-соціальну діяльність країни та підвищення її обороноздатності. В першу чергу, для нормального обслуговування боргу необхідно забезпечити перевищення експорту над імпортом.

Висновки. Аналізуючи стан державної заборгованості, ми дійшли висновку, що серед проблем управління державним боргом в Україні слід вказати найголовніші:

1. Швидке зростання обсягів державного боргу як за абсолютною величиною, так і відносно ВВП;

2. Переважання зовнішньої заборгованості в структурі державного боргу, що несе в собі валютні ризики;

3. Значні розміри гарантованого державою боргу, що викликає додаткові витрати у зв'язку з неплатоспроможністю позичальників;

4. Значну заборгованість перед міжнародними організаціями економічного розвитку та іноземними органами управління, що загрожує економічній безпеці України;

5. Слабкий розвиток внутрішнього ринку державних цінних паперів, що ускладнює залучення державних позик;

6. Відсутність комплексного правового забезпечення щодо формування і управління державним боргом.

Перспективними напрямками державної політики управління державним боргом, на нашу думку, є забезпечення прозорості використання запозичених коштів, підвищення інвестиційної привабливості вітчизняної економіки, збалансованість витрат та доходів державного і місцевих бюджетів, пошук та

обґрунтування альтернативних шляхів залучення бюджету та розробка ефективної методики коштів для фінансування окремих статей державного визначення боргової безпеки держави.

Література:

1. Лисяк Л.В. Роль і значення державного боргу в грошово-кредитній та податковій політиці України. *Світ фінансів*. 2016. №3. С. 16-26.
2. Короленко С.М. Аналіз сутності та стану державного боргу. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2016. №14. С.131-137.
3. Сальникова Т. В. Державний борг України: оцінка та напрями підвищення ефективності управління. *Економічний вісник університету*. 2017. №33(1). С.385-394.
4. Гріненко А.Ю. Зростання державного боргу та зовнішніх запозичень – шлях до падіння рівня економічної безпеки в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2018. № 1. С. 7-10.
5. Королюк Т. О. Структурні ризики державного боргу та політика запобігання дефолту в Україні. *Академічний огляд*. – 2016. – № 2. – С. 30-36.
6. Шелест О. Л. Державний борг України: механізм управління та обслуговування. *Економіка і суспільство*. 2017. № 8. С. 710-715.
7. Задорожний В.П. Удосконалення механізму управління державним боргом України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. №23. С. 23-26.
8. Каменська В.П. Напрями оптимізації системи управління державним боргом України. *Перспективні напрямки наукової думки*. 2011. №3. С. 52-56.
9. Лондар Л.П. Оцінка стану державного боргу та ключові напрями підвищення рівня боргової безпеки України. *Серія «Економіка»*. 2016. №69. С.1-13.
10. Макар О. П. Світовий досвід управління державним боргом та перспективи його застосування в Україні. *Ефективна економіка*. 2013. № 10. С. 54-57.
11. Чугунов І.Я. Фінансова політика України в умовах глобалізації економіки. *Вісник КНТЕУ*. 2016. № 5. С. 5–18.
12. Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 липня 2010 року № 2456-VI *Відомості Верховної Ради України*. 2010. №48. Ст. 564
13. Міністерство фінансів України: [Веб-сайт]. Київ. 2019. URL: <https://www.minfin.gov.ua> (дата звернення: 05.12.2018).

References:

1. Lysiak L.V. (2016). Rol i znachennia derzhavnoho borhu v hroshovo-kredytnii ta po-datkovii politytsi Ukrainy. *Svit finansiv*, 3, 16-26 [in Ukrainian].
2. Korolenko S.M. (2016). Analiz sutnosti ta stanu derzhavnoho borhu. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektual'noi vlasnosti*, 14, 131-137 [in Ukrainian]. Retrieved from <http://journals.uran.ua/index.php/2225-6407/article/viewFile/105676/100926>
3. Sal'nykova T. V. (2017). Derzhavnyj borh Ukrainy: otsinka ta napriamy pidvyschennia efektyvnosti upravlinnia. *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, 33(1), 385-394. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2017_33%281%29_48
4. Ghrinenko A.Ju. (2018). Zrostantja derzhavnogho borghu ta zovnishnikh zapozychenj – shljakh do padinnja rivnja ekonomichnoi bezpeky v Ukraini. *Vcheni zapysky Tavrijskoghо nacionaljnoghо univertyetu imeni V. I. Vernadsjkoghо*, 1, 7-10.
5. Koroliuk T. O. (2016). Strukturni ryzyky derzhavnoho borhu ta polityka zapobihannia defoltu v Ukraini. *Akademichnyj ohliad*, 2, 30-36. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ao_2016_2_5
6. Shelest O. L. (2017) Derzhavnyj borh Ukrainy: mekhanizm upravlinnia ta obsluhovuvannia. *Ekonomika i suspil'stvo*, 8, 710-715. Retrieved from http://www.economyandsociety.in.ua/journal/8_ukr/118.pdf
7. Zadorozhnyi V.P. (2015). Udoshkonalennia mekhanizmu upravlinnia derzhavnym borhom Ukrainy. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 23, 23-26. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_23_5
8. Kamens'ka V.P. (2011) Naprjamy optymizacii systemy upravlinnja derzhavnym borhom Ukrainy. *Perspektyvni naprjamky naukoj dumky*, 3, 52-56. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Evu/2011_17_1/Kamenskaia.pdf
9. Londar L.P. (2016) Otsinka stanu derzhavnoho borhu ta kliuchovi napriamy pidvy-shchennia rivnja borhovoї bezpeky Ukrainy. *Seriia «Ekonomika»*, 69, 1-13. Retrieved from http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/derzhavnyj_borg-cc2fd.pdf
10. Makar O.P., Ilnytska-Hykavchuk H.Ia., Dulyn I.S.(2013) Svitovyi dosvid upravlinnia derzhavnym borhom ta perspektyvy yoho zastosuvannia v Ukraini. *Efektyvna ekonomika*, 10, 54-57. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2435>.
11. Chuhunov I.Ia., Pasichnyi M.D. (2016) Finansova polityka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii ekonomiky. *Visnyk KNTEU*, 5, 5–18.
12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010). Budget Code of Ukraine (Act No. 2456-VI, July 8). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2456-17> [in Ukrainian].
13. Ministry of Finance of Ukraine (2010). National Public Sector Accounting Standards 123 “Stocks” (Order No. 1202, October 12). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1019-10> [in Ukrainian].

